

***Η μητρική γλώσσα γραμμένη στα γαλλικά:
(Α)λεξικές σιωπές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις***

Ελίζα Χατζηδάκη
Πανεπιστήμιο Πωλ Βαλερύ Μονπελιέ

Résumé

Le but du présent article est de présenter une facette de la créativité littéraire qui émerge pendant le processus de l'auto-traduction chez l'écrivain bilingue Vassilis Alexakis. L'écrivain transgresse souvent les normes qui sous-tendent les stratégies de traduction et effectue des transformations qui peuvent aller jusqu'à modifier le message du texte premier. Après une étude minutieuse de sa première tentative d'auto-traduction en français, nous avons relevé de nombreux cas d'omissions textuelles qui méritent une attention particulière puisque la réception de l'œuvre par les lecteurs francophones n'est plus la même. Quels sont au juste ces silences délibérés ? Cachent-ils des messages liés à la mémoire individuelle ou collective ? Les remaniements opérés par l'écrivain pourraient-ils avoir un impact sur le public destinataire ? Pour essayer de répondre, nous avons regroupé et classé par thèmes toutes les omissions repérées dans le texte français de 1995. Notre étude vise à montrer que dans la prose alexakienne la mémoire vit toujours, tantôt de façon explicite tantôt de façon cachée et qu'en définitive ce qui n'est pas visible est loin d'être perdu.

Mots-clés : auto-traduction, créativité, identité, mémoire, omissions, représentations

1. Εισαγωγή

Στο επίκεντρο της μελέτης μας βρίσκεται η λογοτεχνική γραφή και η μεταφορά του λογοτεχνικού λόγου του Βασίλη Αλεξάκη από την ελληνική στη γαλλική γλώσσα. «Το πρωτότυπο είναι η χρυσαλλίδα του έργου και ο συγγραφέας ο καλλιτέχνης των μεταμορφώσεων» υποστηρίζει τόσο όμορφα και ποιητικά ο Oustinoff (2001: 86). Αναμφίβολα, ένα λογοτεχνικό έργο είναι αποκύημα της φαντασίας και ορμέμφυτη επιθυμία του εκάστοτε συγγραφέα. Ωστόσο, όταν η μετάφραση του έργου γίνεται από τον ίδιο δίγλωσσο συγγραφέα, τότε τόσο η λέξη *πρωτότυπο* όσο και τα όρια της μεταμόρφωσης –ως κειμενική υπέρβαση– αποκτούν ιδιαίτερη σημασία. Η μετάφραση ή πιο συγκεκριμένα η αυτομετάφραση δεν εκλαμβάνεται σε τιαυτή περίπτωση βάσει μιας παραδοσιακής αντίληψης που υποστηρίζει διαρρήδη την «αντικατάσταση των κειμενικών στοιχείων μιας γλώσσας από ισοδύναμα στοιχεία μιας άλλης γλώσσας» (Catford 1965: 19). Στην αυτομετάφραση το ζήτημα έγκειται στην ανίχνευση εξωκειμενικών, τρόπων τινά, δεδομένων, τα οποία καθιστούν το μετάφρασμα ως μία αυτοτελή συνειδητή πράξη δεδομένου ότι ο μεταφραστής δε δέχεται παθητικά τις ιδέες του δημιουργού αλλά κινείται θεληματικά.

Το ενδιαφέρον της παρούσας μελέτης στρέφεται στην ηθελημένη αποστασιοποίηση του συγγραφέα Βασίλη Αλεξάκη, μέσα από τη διαδικασία της μετάφρασης του ίδιου του έργου του στα γαλλικά. Είναι γνωστό πως ο Αλεξάκης χαίρει αναγνώρισης τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Γαλλία, όπου θεωρείται και Γάλλος συγγραφέας χωρίς ωστόσο να έχει τη γαλλική υπηκοότητα. Ο δίγλωσσος λογοτέχνης προτίμησε να γράψει το πρώτο μυθιστόρημα του στα γαλλικά το 1974 και να επιλέξει τα ελληνικά επτά χρόνια μετά, με το *Τάλγκο*. Ωστόσο το 1995, με το μυθιστόρημα *Η μητρική γλώσσα*, προσθέτει το όνομα του στον κατάλογο των δίγλωσσων συγγραφέων που

αυτομεταφράζονται, ακροβατώντας πάνω σε έναν άξονα όπου δομούνται και δονούνται πολιτισμικά στοιχεία.

2. Πηγές και μεθοδολογία προσέγγισης

Δύο είναι οι πηγές που αποτελούν τον πυρήνα της μελέτης μας. Πρόκειται για το μυθιστόρημα *Η μητρική γλώσσα* (εκδόσεις Εξάντας) και για την πρώτη γαλλική εκδοχή του *La langue maternelle* (εκδόσεις Fayard), που τιμήθηκε με το βραβείο Médicis. Να σημειωθεί ότι το βιβλίο γνώρισε τέσσερις επανεκδόσεις στα γαλλικά, η κάθε μία εκ των οποίων περιλαμβάνει αλλαγές που έχουν γίνει από τον ίδιο το συγγραφέα. Αναπόφευκτα, θα θεωρούσε κανείς πως η πρώτη *μετάφραση* είναι απόλυτα ορθή δεδομένης, αφενός της ταύτισης του συγγραφέα και του μεταφραστή και αφετέρου της χρονικής ταύτισης (1995). Η γενίκευση ωστόσο αυτής της αντίληψης περί ορθής μετάφρασης επιβάλλει περαιτέρω ανάλυση ως προς τα στοιχεία που τη συνθέτουν, ήτοι πρώτον, ως προς τον προσδιορισμό της έννοιας της ορθότητας και δεύτερον, ως προς τις ελευθερίες που απορρέουν από το αυτομεταφράζειν.

Σχετικά με την ορθότητα και την πιστότητα έχουν ειπωθεί πολλά και γραφτεί άλλα τόσα, αλλά κατά γενική ομολογία το φλέγον ζήτημα φαίνεται να βρίσκει λύση στο αξίωμα του Αγ. Ιερώνυμου που ενθαρρύνει τη μετάφραση *έννοια προς έννοια*,¹ ώστε το υλικό να μεταάγεται από μία γλώσσα σε μία άλλη κρατώντας, όσο γίνεται, αναλλοίωτο το πνεύμα. Στη λογοτεχνία όμως, συμβαίνει συχνά-πυκνά η κρίση του μεταφραστή να αδυνατεί να συλλάβει – δικαίως πολλές φορές – το κρυμμένο πνεύμα. Συχνά ερμηνεύεται το κείμενο και όχι το αντικείμενο της ιδέας του συγγραφέα. Εύλογα λοιπόν διερωτώνται οι μεταφρασεολόγοι αν η μετάφραση μπορεί να θεωρηθεί ορθή. Συμπεραίνουμε επαγωγικά πως ένας συγγραφέας που μεταφράζεται είναι κατ' εξοχήν ο μόνος ικανός να παράξει ορθή μετάφραση. Πρόκειται για μία υπόθεση που απαντά ικανοποιητικά στο πρώτο σκέλος του ερωτήματός μας περί ορθότητας, θέτει ωστόσο νέα ερωτηματικά που σχετίζονται με την ελευθερία ως συνθήκη *sine qua non* της δημιουργίας και κατ' επέκταση με τη φύση των μεταμορφώσεων που μπορεί να δεχτεί ένα έργο, όπως για παράδειγμα οι εσκεμμένες παραλείψεις.

Επιχειρήσαμε να ανιχνεύσουμε τις λεξικές παραλείψεις στο μυθιστόρημα *La langue maternelle* και να τις καταγράψουμε σε μια προσπάθεια ανάλυσής τους, καθώς το γεγονός ότι έγιναν από τον ίδιο τον συγγραφέα τις καθιστά ενδιαφέρουσες. Ένας δίγλωσσος αναγνώστης που, για λόγους σύγκρισης, συνηθίζει να διαβάζει ένα λογοτεχνικό έργο και στο *πρωτότυπο* και σε *μετάφραση*,² θα παρατηρήσει, κατά πάσα πιθανότητα, ότι το εν λόγω γαλλικό μυθιστόρημα βρίθει στοιχείων που εκούσια έχουν παραμείνει αμετάφραστα.

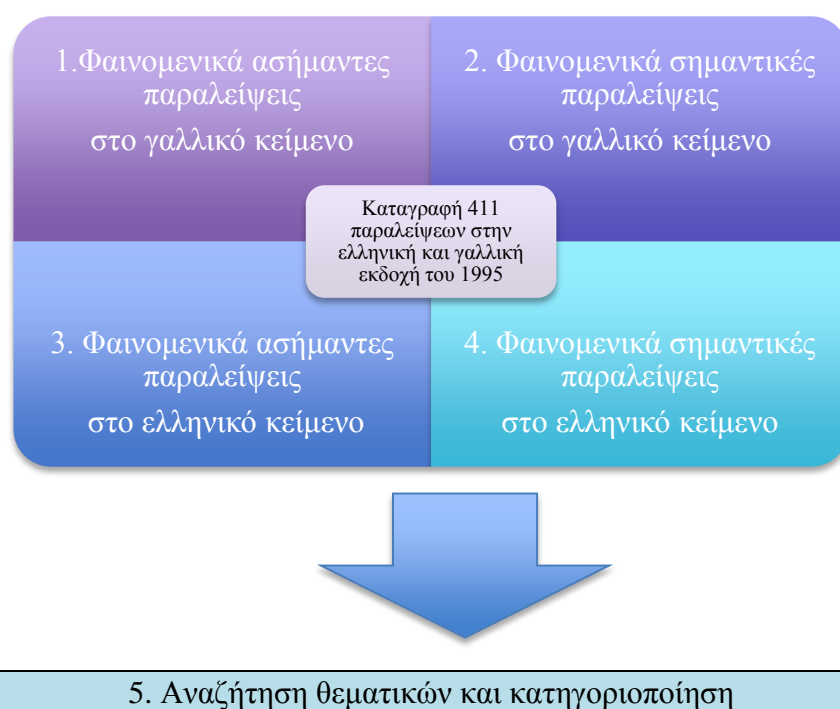
Τίθεται λοιπόν το ζήτημα της ερμηνείας της σιωπής ως εδραία μορφή της λογοτεχνικής συμπεριφοράς του Αλεξάκη στο υπό μελέτη κειμενικό υλικό. Η προβληματική που διέπει την έρευνά μας συνοψίζεται στον εξής συλλογισμό: αν τελικά η ορθότητα στην αυτομετάφραση κρίνεται με γνώμονα το μήνυμα που θέλει να περάσει -ή όχι- ο συγγραφέας ποια σημασία έχουν τα κενά που εντοπίστηκαν στη γαλλική εκδοχή; Κατά πόσο οι περικοπές που συντελέστηκαν κατά το πέρασμα των γλωσσικών συνόρων αντανακλούν στοιχεία συνδεδεμένα με την ταυτότητα και τη μνήμη του συγγραφέα; Με άλλα λόγια, πώς ο θαυμαστός πλούτος ιδεών που μαρτυρά η πάντα δραστήρια φαντασία του Αλεξάκη ενισχύεται ή αποδυναμώνεται κατά τη

¹ Non verbum e verbo sed sensum exprimere de sensu.

² Στην προκειμένη περίπτωση δεν υπάρχει πρωτότυπο και μετάφραση με τις ακριβείς έννοιες του όρου δεδομένου ότι το ένα επηρέασε τη γραφή του άλλου και αυτό το μεταγενέστερο κ.ο.κ. Θα μπορούσαμε να δεχτούμε την υπόθεση του Eco (1993: 78-79) περί *αρχέτυπου εγγράφου*.

μεταφραστική πράξη από την ίδια τη συγκινησιακή του μνήμη που απορρέει, και μοιραία συσσωρεύεται, με την πάροδο του χρόνου;

Κατόπιν ενδελεχούς ανάλυσης καταμετρήσαμε τετρακόσιες έντεκα περιπτώσεις κειμενικής διαγραφής. Η προκαταρκτική παραδοχή ορίζει την αποβολή ορισμένων στοιχείων ως πράξη προδοσίας, συχνά ανεξήγητη. Μήπως όμως αυτό το τολμηρό και άπιστο εγχείρημα είναι αναγκαίο για τον Αλεξάκη προκειμένου να πλουτίσει το έργο του; Μεθοδολογικά, οι κειμενικές παραλείψεις μελετήθηκαν με τη βοήθεια πινάκων. Αρχικά κατηγοριοποιήσαμε τις παραλείψεις σε ελάσσονος και μείζονος σημασίας (διακόσιες έξι ήσσονος και διακόσιες πέντε μείζονος σημασίας). Έπειτα, μελετήσαμε ξεχωριστά τις παραλείψεις στο γαλλικό και ξεχωριστά τις παραλείψεις στο ελληνικό κείμενο. Πρώτα τις ασήμαντες, ύστερα τις σημαντικές. Τέλος, αναζητήσαμε θεματικές κοινές ρίζες ως πρώτη ύλη για την ανάπτυξη του σχολιασμού.

Σχήμα 1. Αποτύπωση της μεθοδολογικής διαδρομής

Παραδείγματα κειμενικής παράλειψης και ερμηνευτικές προσεγγίσεις

Για την παρούσα εργασία, επιλέξαμε να αρκεστούμε στις παραλείψεις που παρατηρήθηκαν στο γαλλικό κείμενο. Αρχικά, θα αναφερθούμε σε αφηγηματικά κενά ήσσονος σημασίας, δηλαδή σε αποσιωπήσεις που δεν αλλοιώνουν ουσιαστικά το μήνυμα και εν συνεχεία θα παραθέσουμε ορισμένες παραλείψεις που κρίνουμε σημαντικές δεδομένου ότι ευθύνονται για την απώλεια ενός μηνύματος και επομένως για τη δημιουργία άλλων αναπαραστάσεων και διαφορετικών ερμηνειών.

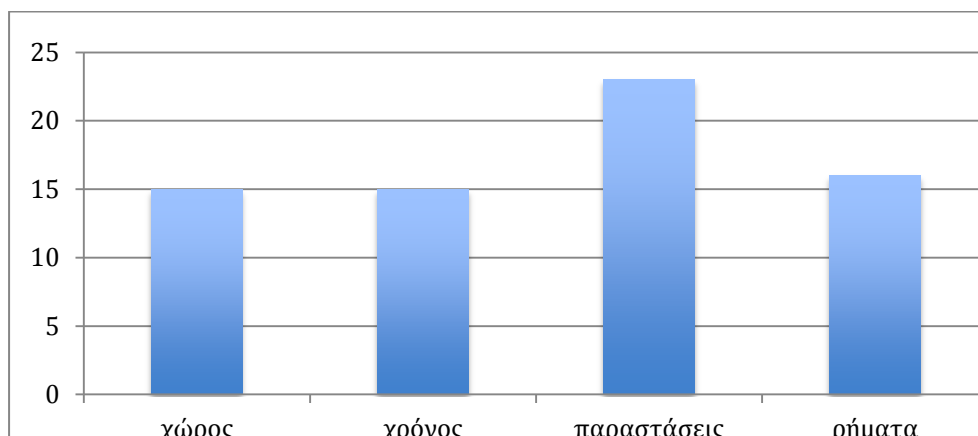
Παρακάτω παραθέτουμε ακροθιγώς και συμπυκνωμένα ορισμένα από τα αποτελέσματα εν είδει αντιπαραβολής.

Ο πρώτος πίνακας παρουσιάζει ορισμένες παραλείψεις ήσσονος σημασίας.

Ήσσονος σημασίας παραλείψεις στο γαλλικό κείμενο	
Στις έντεκα παρά τέταρτο ακριβώς p. 16	À onze heures moins le quart p. 20
Όσο εγκάρδιο κι' αν είναι κατά τη διάρκεια της βραδιάς p. 17	Aussi chaleureux soient-ils p. 20
Ούτε γύρισε να την κοιτάξει p. 18	Il ne s'est même pas retourné p. 22
Το <i>Βήμα</i> δημοσιεύει ολοσέλιδη συνέντευξή του p. 18	Il y a une interview de lui dans <i>To Vima</i> p. 22
Τα τζάμια ήταν κλειστά p. 19	∅ p. 23
Οδηγώντας p. 20	∅ p. 24
Φτάναμε πάντα p. 20	Nous arrivions p. 24
Με το αριστερό της χέρι έσπρωξε πίσω τα μαλλιά της p. 22	Elle a rejeté ses cheveux en arrière p. 27
Μ' ένα πολυβόλο κρεμασμένο στον ώμο του p. 25	Armé d'une mitrailleuse p. 30
Σταθερές στο έδαφος p. 25	Immobiles p. 31
Με τη λαογραφία p. 25	Du folklore local p. 31
Του είπα κάποια στιγμή p. 27	Lui ai-je dit p. 32
Στον πλαστικό σωλήνα του νερού p. 28	Le tuyau d'arrosage p. 34

Πίνακας 1. Ήσσονος σημασίας παραλείψεις στο γαλλικό κείμενο

Μία προσεκτική μελέτη του πίνακα αποκαλύπτει ότι ορισμένα στοιχεία που παραλείπονται στη δεύτερη γραφή και τα οποία περνούν ίσως απαρατήρητα με την πρώτη ανάγνωση, λόγω συσχετισμού ή εννοιολογικής ισοδυναμίας, κρύβουν ενδόμυχες σκέψεις του συγγραφέα. Μελετήσαμε το σύνολο αυτών των φαινομενικά ανώδυνων απουσιών και παραθέτουμε τις ενδεικτικότερες εξ αυτών στο γράφημα που ακολουθεί:

Γράφημα 1. Μερική θεματική καταγραφή παραλείψεων ήσσονος σημασίας στο «*La langue maternelle*» (1995)

Παρατηρούμε αρχικά ότι ο συγγραφέας δείχνει να δίνει μεγαλύτερη έμφαση στις έννοιες του χώρου και του χρόνου όταν εκφράζεται στα ελληνικά ενώ η συναισθηματική ταύτιση, η ενσυναίσθηση, που επιβάλλει η εκ νέου γραφή στη γαλλική τον οδηγεί συχνά σε απλοποίηση του αφηγηματικού διάκοσμου. Μεταξύ των περιπτώσεων που αφορούν την πρώτη στήλη, καταγράψαμε δώδεκα συγκεκριμένους χώρους και τρεις αφηρημένες έννοιες του χώρου (τοπικά επιρρήματα και προσδιορισμοί). Ομοίως, η δεύτερη στήλη μαρτυρά πως ο Αλεξάκης αφαιρεί δεκαπέντε αναφορές σχετικές με το χρόνο, οκτώ εξ αυτών παραπέμπουν στο βραχύ χρόνο και

επτά στο μακρύ χρόνο.

Το συγκεκριμένο συντελεί ώστε οι αλλαγές αυτές να περνούν απαρατήρητες αφού διατηρείται ο σκοπός σύμφωνα με τους Reiss και Vermeer,³ ωστόσο δύο είναι οι βασικές διαπιστώσεις στην οποία μοιραία μας οδηγεί αυτή η φαινομενικά ανισόρροπη αφήγηση. Πρώτον, η εννοιολόγηση του τόπου και του χρόνου αποτελεί επίδικο ζήτημα αφού τα σημαινόμενα εγγράφονται στη μνήμη του συγγραφέα και αναπλάθονται συνεχώς, υπό την επήρεια αναπάντεχων συσχετίσεων που γεννά ο χώρος του παρόντος και ο παρών χώρος, μέσα στον οποίο κινείται ο Αλεξάκης. Δεύτερον, η διάσταση του χώρου και του χρόνου είναι ισοδύναμη στην πηγή που μελετάμε εδώ, γεγονός το οποίο εξηγείται, εν γένει πραγματολογικά, δεδομένου ότι το αρχικό κείμενο συντάχθηκε στην Ελλάδα. Ο Αλεξάκης-συγγραφέας επηρεάζεται άμεσα από το περιβάλλον κατά τη στιγμή της γραφής ενώ ο Αλεξάκης-μεταφραστής βρίσκεται ενώπιον μιας τετελεσμένης πράξης, πράγμα που του επιτρέπει να αποστασιοποιείται, ανεξάρτητα από το γεωγραφικό χώρο όπου βρίσκεται.

Η τρίτη ράβδος αποδεικνύει ότι η ελληνική αφήγηση φαίνεται να είναι σε ορισμένα σημεία περισσότερο παραστατική λόγω, για παράδειγμα, της χρήσης επιθέτων ή σκηνικών στοιχείων που προσδίδουν λεπτομέρεια, ενώ στα αντίστοιχα σημεία του γαλλικού κειμένου παρατηρείται μικρή περιγραφική απόκλιση σε σχέση με το αρχικό κείμενο. Ωστόσο η ποιητική λειτουργία που εστιάζει στο μήνυμα, κατά τον ορισμό του Jakobson, δε διαστρεβλώνεται.

Η τελευταία στήλη του γραφήματος είναι εκείνη που αναφέρεται στα γραμματικά στοιχεία, ιδίως στη χρήση των ρημάτων. Διαπιστώσαμε πως ο συγγραφέας δε μεταφέρει πάντοτε στη γαλλική το ρήμα *σκέφτομαι* ή δε μεταφράζει ορισμένα ρήματα στο πρώτο ενικό πρόσωπο (*νομίζω, φοβήθηκα, θυμήθηκα*) με αποτέλεσμα η συγκινησιακή φόρτιση του ήρωα και κατ' επέκταση της αφήγησης να αποδυναμώνεται στο αντίστοιχο σημείο της γαλλικής εκδοχής.

Ας δούμε στο σημείο αυτό το δεύτερο πίνακα όπου παρατίθενται ορισμένες σημαντικές παραλείψεις τις οποίες δε θα τολμούσε ένας επαγγελματίας μεταφραστής, στις οποίες όμως δε διστάζει να προβεί ο Αλεξάκης. Πρόκειται για νοηματικές απώλειες, που μοιραία οδηγούν το ελληνικό και το γαλλικό αναγνωστικό κοινό σε διαφορετικές ερμηνείες.

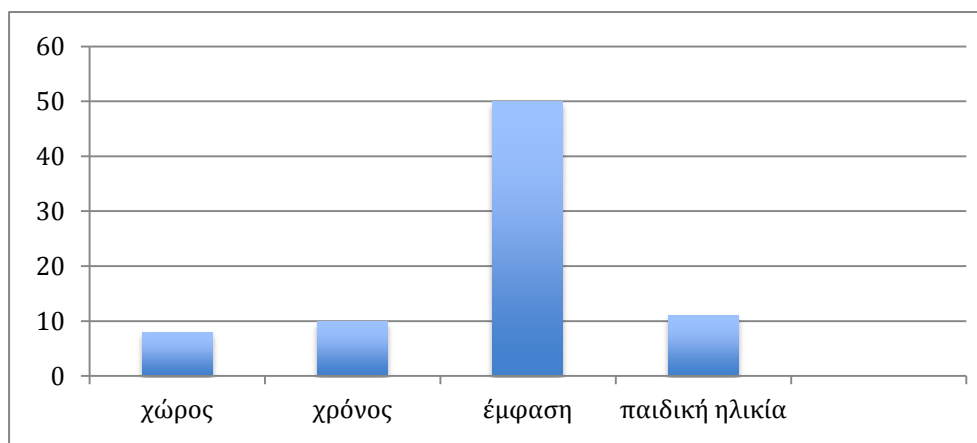
Μείζονος σημασίας παραλείψεις στο γαλλικό κείμενο	
Τι είδους γοητεία ασκούσε πάνω του η Νίκη που δεν ήταν ούτε ιδιαίτερα ευφυής ούτε ιδιαίτερα ωραία; p. 10	Ø p. 12
Το ξανανάβαμε από τη φλόγα του άλλου και όχι με τον αναπτήρα p. 14	Rallumer les autres à sa flamme p. 17
Το πήραμε μαζί με τη σούβλα του για να μπορούμε να το ζεστάνουμε στο τζάκι p. 15	Ø p. 19
Ρώτησε πονηρά τη μελαχρινή p. 23	A-t-il demandé à la brune p. 28
Είχα φέρει στη Νίκη από το Παρίσι p. 30	J'avais rapporté à Niki p. 36
Ήταν ένα παιδικό σακίδιο p. 31	Ø p. 37
Το τόσο συνηθισμένο θέαμα: μία μάνα να χαστουκίζει το παιδί της p. 73	Une mère gifler son enfant p. 83

³ Σύμφωνα με τη θεωρία του σκοπού, η μετάφραση αποτελεί επικοινωνιακή πράξη που οφείλει να σέβεται τη γλώσσα-στόχο και τις προσδοκίες του κοινού υποδοχής, βλ. Reiß & Vermeer 2013.

Ο πατέρας μου σπάνια έβαζε τις φωνές p. 73	Ø p. 84
Τι νόημα είχε τέλος πάντων η προγονολατρεία που καλλιεργούσαν οι δάσκαλοί μου; p. 102	Quelle était donc la finalité de ce culte des Anciens ? p. 116
Τις άλλες μέρες, και μεταξύ μας, τι υπερηφάνεια να νιώσουμε p. 102	Le reste du temps nous n'éprouvions aucune fierté p. 116
Την συνοδεύσαμε μέχρι το δρόμο. Μετά γυρίσαμε σπίτι και κλείσαμε την πόρτα. Αντικρίσαμε τις δύο πολυθρόνες, που ήταν τοποθετημένες παράλληλα, καταμεσής του σαλονιού p. 107	Ø p. 121
Μου φαίνεται υπερβολικά φορτισμένη η λέξη αυτή, μου θυμίζει παιδικό ποίημα, σπαραχτικό τραγούδι, ταινία του '50 p. 227	C'est un mot trop émouvant, il me rappelle des poésies, des chansons, des films p. 259
Αισθάνομαι σαν την Εύα και τον Αδάμ, ή μάλλον σαν τον Αδάμ χωρίς την Εύα! p. 232	Je suis aussi malheureux qu'Adam et Ève réunis p. 265

Πίνακας 2. Μείζονος σημασίας παραλείψεις στο γαλλικό κείμενο

Θεματικά, οι πιο χαρακτηριστικές παραλείψεις παρουσιάζονται στο παρακάτω γράφημα:

Γράφημα 2. Μερική θεματική καταγραφή παραλείψεων μείζονος σημασίας στο «La langue maternelle» (1995)

Ξαναβρίσκουμε την υπόθεση της διαφορετικής αντίληψης του χώρου και του χρόνου, ο οποίος εξισώνεται με μία χαρακτηριστική περίπτωση απώλειας που αφορά την παιδική ηλικία. Είναι φανερό πως ορισμένα στοιχεία, ριζωμένα στην ατομική συνείδησή του συγγραφέα, τα οποία ανακαλούν τα παιδικά χρόνια του ή σχετίζονται άμεσα με το σημασιολογικό πεδίο της λέξης *παιδί*, δε μεταφέρονται στη γαλλική. Ο Αλεξάκης είναι *ipso facto* ο μόνος που μπορεί να δώσει μία εξήγηση γι' αυτές τις παραλείψεις και για τη διάθεσή του να αναβιώνει την παιδική του ηλικία μέσα από τα ελληνικά. Μεταφέρω τα λόγια του: « Δεν μπορούσα να μιλήσω για τη ζωή μου στην Ελλάδα στα γαλλικά. Επομένως δεν μπορούσα να μιλήσω για την παιδική μου ηλικία στα γαλλικά. Ήμουν κατά κάποιο τρόπο αποκομμένος από τον εαυτό μου » (cf. Halloran-Bessy 2008: 107).

Το τρίτο στοιχείο που αναδύθηκε από την αναζήτηση των μηχανισμών που είναι κρυμμένοι μέσα στο έργο και από τη συγκριτική μελέτη της αφηγηματικής δομής, είναι η έννοια της έμφασης. Παρατηρούμε ότι ορισμένες πολιτιστικές συνήθειες που συνδέονται με τα έθιμα ή τις παραδόσεις (όπως για παράδειγμα ότι το Άγιο Φως της Ανάστασης είναι ιερό) δε μεταφέρονται στο γαλλικό κείμενο. Διαπιστώσαμε επίσης ότι ο συγγραφέας άλλοτε επιλέγει να τονίζει τη σκέψη του και άλλοτε προτιμά να μην τη μοιράζεται με το γαλλικό κοινό. Αυτό που εκπλήσσει είναι ότι και στις δύο

περιπτώσεις, η διαγραφή συνδέεται κυρίως με τον ίδιο και με το οικείο περιβάλλον του και σε μικρότερο βαθμό με στοιχεία που αφορούν τον πολιτισμό.

Ο Αλεξάκης-μεταφραστής ανανεώνει το κείμενο όταν έρχεται αντιμέτωπος μαζί του, σαν να ζει σε ένα αιώνιο παρόν. Αντί να υποτάσσεται ο ίδιος και να επισκιάζεται από την αφήγηση, είναι η ίδια η ιστορία που παγώνει στο χρόνο, όταν έρχεται πάλι σε επαφή μαζί του. Βλέπουμε λοιπόν ότι τα έργα του αλληλοσυμπληρώνονται και συμβολίζουν για τον ίδιο μια λύτρωση: ορισμένες φορές δίνει έμφαση σε προσωπικά γεγονότα, άλλοτε πάλι τα αποδυναμώνει προτιμώντας την ηθελημένη λήθη. Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, οικοδομεί ένα δικό του σύμπαν και η εκ νέου γραφή αποτελεί ταυτοχρόνως Μνήμη και απατηλό καθρέφτη που του επιτρέπει να ξαναβλέπει και να αφαιρεί κατά το δοκούν. Στο υπό εξέταση μυθιστόρημα, η εξάλειψη μπορεί να αντανακλά και την επιθυμία ενίσχυσης του *αόρατου* χαρακτήρα της μετάφρασης (cf. Venuti 1995).

3. Συμπεράσματα

Συνθέτοντας τα αποτελέσματα της περιπλάνησής μας στις σελίδες του βιβλίου που μελετάμε, μπορούμε να παραδεχτούμε την ουτοπική φύση της μετάφρασης στον Αλεξάκη. Πολλές αντικρουόμενες απόψεις διχάζουν τη μετάφραση μεταξύ τέχνης και τεχνικής. Αναγνωρίζουμε μαζί με τις Σελλά-Μάζη και Μπατσαλιά ότι η μετάφραση είναι και τα δύο.⁴ Βάσει των παραδειγμάτων θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι στον Αλεξάκη είναι και τεχνοτροπία λόγω της διαφορετικής έκφρασης ανάλογα με το χρόνο και τον τόπο γραφής. Στο συγκεκριμένο μυθιστόρημα, η μετάφραση μοιάζει περισσότερο με αυτο-ερμηνεία που εστιάζει στη διαφύλαξη της ατομικής του μνήμης. Χαρακτηριστικό είναι και ένα παράδειγμα κειμενικής μετάλλαξης όπου η λέξη *πιατέλα* συγκεκριμενοποιείται και αποδίδεται ως *corbeille à fruits*. Πρόκειται για μια ιδιαίτερη διερμηνεία υποκινούμενη από τις δικές του αναφορές, μια ιδιότυπη διαδικασία που του επιτρέπει να μεταφέρει ένα διηγητικό σύμπαν, προκαθορισμένο μεν, αλλά ανοιχτό σε νέα στοιχεία και σε ανανεωμένα εξωγλωσσικά δεδομένα. Στο εν λόγω μυθιστόρημα, ο συγγραφέας άλλοτε σβήνει για να ξεχάσει, άλλοτε σβήνει επιμελώς γιατί δεν έχει ξεχάσει.

Ας αναλογιστούμε πως οιοδήποτε λογοτεχνικό έργο που αποτελεί αντικείμενο μετάφρασης αποδεσμεύεται κάποτε από το δημιουργό του, αλλά δε σημαίνει πως παύει να είναι γέννημά του. Αναμφίβολα, οι αλλαγές που θα υποστεί το έργο είναι δυνητικές, δεδομένου ότι μεταβάλλονται οι γλωσσικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες μέσα στις οποίες ο μεταφραστής κινείται. Πόσο μάλλον στην περίπτωσή μας, όπου οι αλλαγές συντελούνται από τον ίδιο το δημιουργό και άρα επηρεάζονται συνάμα και από την εκάστοτε ιδεολογική και συναισθηματική του προδιάθεση. Τα ευρήματά μας ρίχνουν το φως και σ' αυτή την παράμετρο που συχνά αγνοείται και η οποία πηγάζει από την ψυχολογική ανάγκη του δημιουργού να ερμηνεύσει ή να αποσιωπήσει τις εμπειρίες του. Διαπιστώσαμε επίσης πως ορισμένες διαφοροποιήσεις οφείλονται στην απόσταση και στην ενηλικίωση του έργου. Πράγματι, η έλλειψη πλήρους ταύτισης στα δύο βιβλία, δίνει το στίγμα της ανατροπής το οποίο φωτίζει την ευμετάβλητη ανθρώπινη φύση και χαρίζει μια άλλη διάσταση και μια νέα πνοή στην έννοια της ακατάλυτης δημιουργικότητας στη λογοτεχνία μέσα από την αυτομετάφραση.

Αγγίζουμε εδώ την παράμετρο της δημιουργικότητας που εκφράζεται ενίοτε και από την ανάγκη του επαγγελματία μεταφραστή για μη συμμόρφωση με το πρωτότυπο

⁴ Όπως για παράδειγμα η ανάλυση των Σελλά-Μάζη περί τέχνης και τεχνικής (βλ. Μπατσαλιά Φ. και Ε. Σελλά-Μάζη (1997: 298) ή η άποψη του Κεντρωτή (2000: 89) ότι «ό,τι ισχύει για τη γλώσσα, ισχύει mutatis mutandis και για τη μετάφραση».

κείμενο, σε μία προσπάθεια να το ομορφύνει ή να το ξεπεράσει, με πληθώρα τέτοιων παραδειγμάτων στη λογοτεχνική μετάφραση. Εντούτοις, ηθικοί, ιδεολογικοί και δεοντολογικοί περιορισμοί αποτελούν συχνά τροχοπέδη. Αντίθετα, στην αυτομετάφραση, η μη συμβατική αντιστοιχία λεξικού ή νοηματικού υλικού θεωρείται ο ακρογωνιαίος λίθος της απόλυτης δημιουργικής έκφρασης και της λογοτεχνικής δεξιοτήτας. Η ανάλυση που προτείναμε καταδεικνύει πώς ο Αλεξάκης, με τις λεξικές σιωπές του, απαντά στην πρόκληση του αυτομεταφράζειν ξεπερνώντας το κείμενο αφετηρίας, παραμένοντας όμως αληθινός, αυθεντικός πιστός στην αφήγηση της μνήμης του.

Κλείνοντας αυτή τη σύντομη διαδρομή στο λογοτεχνικό χώρο του Αλεξάκη καταλήγουμε στο ότι η μεταφραστική διαδικασία και συγκεκριμένα η αποσιώπηση ορισμένων στοιχείων δεν αλλοιώνει τη βιωματική ερμηνεία, αλλά την πλουτίζει, αναδεικνύοντας την ταυτότητα και τη νοσταλγία του ήρωα ένεκα της απώλειας της μητέρας του, η οποία αποτελεί άλλωστε τον κινητήριο μοχλό της πλοκής.

Πρόθεσή μας ήταν να θίξουμε ορισμένα παραδείγματα που απορρέουν από την ελεύθερη βούληση του συγγραφέα, σε μια διπλή διαδρομή παλίμψηστης γραφής που καλύπτει τη μετάφραση. Σε μία διαδρομή όπου η μετάφραση αποκτά μια έτερη χροιά λόγω του ότι ο δρων είναι πάσχων. Ο Αλεξάκης γράφει και δημιουργεί και δεν είναι τυχαίο πως η ατμόσφαιρα στα έργα του είναι αποδοσμένη με το πιο πειστικό, λογοτεχνικά, τρόπο αφού επιτυγχάνει μία ενοποιημένη, συμπληρωματική αφήγηση. Πράγματι, το αρχικό κείμενο χρησιμεύει ως πρώτη ύλη για να χτιστεί ένα νέο κείμενο, το οποίο με τη σειρά του μπορεί να αποτελέσει βάση για μία νέα αλυσίδα αποδόσεων και μεταμορφώσεων. Είναι χαρακτηριστικό το ότι το μυθιστόρημά του με τίτλο *Έλεγχος Ταυτότητας* μεταφράστηκε από επαγγελματία μεταφράστρια⁵, αλλά ο ίδιος δηλώνει πως του φαίνεται ξένο και πως κάποια στιγμή σκέφτεται να το ξαναγράψει ο ίδιος στα ελληνικά.

Ο τίτλος της παρέμβασης προοικονομούσε μεταξύ άλλων και μια αυτοαναίρεση δηλώνοντας το οξύμωρο σχήμα *σιωπή και ερμηνείες*. Κι' όμως, ότι είναι κρυμμένο σημαίνει πως υπάρχει. Δικαίως λοιπόν ο Berman (1984: 20) ισχυρίζεται ότι η μετάφραση μπορεί να φανερώσει στοιχεία απόντα από τη γλώσσα-πηγή. Ο Ricœur (2004) προτείνει *Soi-même comme un autre*. Ο συγγραφέας μεταμορφώνεται, δέχεται τον Άλλον εαυτόν του, τον κουβαλάει μέσα του, γίνεται ο ίδιος Άλλος, δίνοντας έτσι τη δική του πνοή στη μετάφραση του λογοτεχνικού του έργου, και δίχως να το φαλκιδεύει, αποκαλύπτει τελικά πως η επιλεκτική σιωπή δεν αποτελεί λεξική πενία, μα πολύτιμο ενθύμιο.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Berman A. (1984). *L'épreuve de l'étranger*. Paris: Gallimard.
- Catford J.C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Eco U. (1993). *Ερμηνεία και Υπερερμηνεία*. (τίτλος πρωτοτύπου: *Interpretation and Overinterpretation*), μτφρ. Α. Παπακωνσταντίνου. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Halloran-Bessy M. (2008). *Vassilis Alexakis, exorciser l'exil : déplacements autofictionnels, linguistiques et spatiaux*. Thèse de Doctorat, sous la direction du Professeur Jack Yeager, Department of French Studies. Louisiana: Louisiana State University.
- Κεντρωτής Γ. (2000). *Θεωρία και πράξη της μετάφρασης*. Αθήνα: Διάλογος.
- Μπατσαλιά Φ. και Ε. Σελλά-Μάζη (1997). *Γλωσσολογική προσέγγιση στη θεωρία και τη διδακτική της μετάφρασης*. Αθήνα: Έλλην.
- Oustinoff M. (2001). *Bilinguisme d'écriture et auto-traduction : Julien Green, Samuel Beckett, Vladimir Nabokov*. Paris: L'Harmattan.

⁵ Πρόκειται για τη Βικτώρια Τράπαλη. Ομοίως, το μυθιστόρημα *Avant* μεταφράστηκε από την Καρίνα Λάμψα, ωστόσο τη μετάφραση επιμελήθηκε ο ίδιος ο Βασίλης Αλεξάκης.

- Reiß K. και H.J. Vermeer (2013). *Towards a General Theory of Translational Action: Skopos theory explained*. (τίτλος πρωτοτύπου: *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*), μτφρ. C. Nord. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Ricœur P. (2004). *Sur la traduction*. Paris: Bayard.
- Venuti L. (1995). *The Translator's Invisibility. A history of Translation*. London, New York: Routledge.